

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TAFAKKURNING RIVOJLANISHI.

Maxkamova Dilafruz Aliyevna

QDPI Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası mudiri

Muhammatova Madina

Qo'qon davlat pedagogika instituti talabasi

Tafakkur-inson aqliy faoliyatining yuksak shakli. Sezgi idrok va tasavvurlar orqali bevosita bilib bo'lmaydigan narsa va hodisalar tafakkurda ongli ravishda aks etadi. Tafakkur ham boshqa psixik protseslar kabi bolalarda yoshligidan boshlab taraqqiy eta boshlaydi. Bola tug'ilishi bilanoq tafakkur qilish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Bola tug'ilishi bilanoq insondir u insonlar jamiyatida yashaydi, insonlar bilan munosabatda bo'ladi, ularning tasirida o'sadi. Boladagi tafakkur asta sekinlik bilan bilimli va tajribani ortishi yashash sharoiti va oladigon ta'lim tarbiyasining ostida osib boradi. Makabgacha yoshning xususiyati shundan iboratki ushbu davrda aynan umumiy rivojlanish ta'minlanadi natijada kelajakda har qanday ijtimoiy bilim ko'nikma malaka va faoliyatning turli ko'rinishlarini egallash uchun poydevor yaratiladi. Tafakkur bolaning bog'cha yoshidagi davrda juda tez rivojlana boshlaydi. Bolalar turmush tajribasining ko'payishi va nutqining nisbatan o'sganligi bolalarning juda ko'p erkin va mustaqil harakatlar qilish imkoniyatiga ega bo'lishlari bunga sabab bo'ladi. Bolalar o'zlarining mustaqil harakatlari davomida atrofdagi turli xil narsalar bilan bevosita taqqoslash analiz qilish umumlashtirish kabi fikr qilish jarayonlarini vujudga keltiradi. Bola asta sekin yoshi orta borgani sayin narsalar orasidagi o'xshashlik tomonlarni payqay boshlaydi so'ngra o'xshash narsalarni umumlashtiradi. Masalan: 6-7 oylik bola yolg'iz qolgan paytida stol oldiga emaklab kelib dasturxonni tortib o'ziga kerakli narsani oladi va boshqa narsalarni ham shu yol bilan olishga harakat qiladi. Bolalar kattalar yordamida bilim va tushunchalarni eslab qoladilar. Bollarda tafakkur 1 -yoshga to'lgandan so'ng nomoyon bo'la boshlaydi. Bir yoshdan o'tib tili chiqqach o'ziga yaqin narsalarni nima uchun kerakligini tushunadigon bo'lib qoladilar. 2-yosh bola tafakkurining eng ko'zga tashlangan davr hisoblanadi. Bu yoshdagi bolalar idrok qilayotgan narsalarni aks ettira olmaydi. Bu yoshdagi bolalar narsalarni umumlashtirganda ko'zga tashlanib turgan tashqi belgilarga asoslanadi. Masalan: 1;5yoshli bola olmani koptokni yumaloq sharni umumlashtirib olma deydi. Bog'cha yoshidagi bolalarda ko'rgazmali-obrazli tafakkur asosan 3-yoshdan 5-yoshdagi bolalarda paydo bolgan bo'ladi. Bu yoshdagi bolalarda tafakkurning amaliy harakatlar bilan alohasi avvalgidek to'g'ri va bevosita bo'lmaydi. Bog'cha yoshidagi bolalar faqat ko'rgamali obrazlar bilan fikr yuritadilar va uncha tushunchaga ega bo'lmaydilar. Bog'cha yoshidagi bolalarda tushunchalarning yo'qligi shveysariyalik psixolog J. Piajening quyidagi tajribasida juda yaqqol namoyon bo'ladi. 5-yoshdagi bolalarga xamirdan qilingan mutlaqo bir xil hajm jihatdan teng 2ta soqqa ko'rsatiladi. Bolalar uni teng deb hisoblaydi. Bolalar ko'z oldida bitta soqqa ezib non shakliga keltiriladi. Endi bolalar non shaklidagi soqqada xamir ko'p deb hisoblaydilar. Bolalarning ko'rgazmali-obrazli tafakkurlari hali ularning idroklariga bevosita to'la bo'ysunadigon boladi. Ularning ko'rgazmali-obrazli shaklda o'tadigon tafakkurlari bolalarni soqqaga qaraganda non shaklidagi xamir ko'proq degan xulosaga olib keladi. Shuning uchun ular narsa va hodisalarning jism va predmetlarning ko'zga yaqqol tashlanib turuvchi alomatiga xususiyatiga tashqi belgisiga e'tibor qiladilar. Lekin ularning ichki bog'lanishlari o'zoro munosabatlarini bildirib keladigon muhim asosiy sifatlariga ahamiyat bermaydilar. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkur rivojlana boshlaydi. 6-7 yoshdagi bolalarda mantiqiy tafakkur taraqqiyotining barcha imkoniyatlari yuzaga kelgan bo'ladi. Birinchidan bu yoshdagi bolalarda nutq yetarli darajada rivojlangan va tushunchalar tarkib topa boshlagan boladi. Bolalar obrazlardan tasavvurlardan foydalaymay mustaqil ravishda so'zlar orqali tafakkur qila olishlari uchun ular voqealikdagi

narsa va hodisalarning eng muhim xususiyatlarini aks ettiradigan tushunchalarni o'zlashtirishlari kerak. Bolalarda avval so'zlar bilan ifodalangan tasavvurlar tarkib topadi. Lekin bu tasavvurlar o'z-o'zidan tushunchaga aylanib qolmaydi. Tushunchalarni tarkib topirishda bu tasavvurdan foydalanish mumkin. Tushunchalar va ularga asoslangan mantiqiy tafakkur shakllari bolalarning turli sohalarga doir bilim asoslarini o'zlashtirish jarayonida tarkib topa boshlaydi. Bolalarning savollariga doimo ahamiya bilan qarash kerak. Bola o'z savoliga javob topa olmasa yoki katta odamlar uning savoliga ahamiyat bermasalar unda qiziquvchanlik sinchiqovlik susaya boshlaydi. Bolalarning savoliga javob berish qiyin chunki ular o'zlari hali mutlaqo tushunmaydigan narsalar va hodisalar haqida savol beraveradilar. Masalan: Bulutlar nega yuradi, Osmondagi yulduzlar nima uchun kunduzi ko'rinmaydi va yana turli xil savollar. Tarbiyachi bolalarning son-sanoqsiz savollariga ularning yosh xususiyatlarini hisibga olgan holda javob berishi va tushuntirishi lozim. Odatda har qanday tafakkur jarayoni biron narsaga tushuna olmaslik, biron narsadan taajublanish, hayron qolish natijasida hosil bo'ladi. Juda ko'p ota-onalar va ayrim tarbiyachilar bolalar ortiqcha savol bersalar, (ularni ko'p mahmadona bo'lma!)(sen bunday gaplarni qayerdan olding) deb jirkib berishadi. Bola bir necha marta ana shunday pand yegandan so'ng, kattalarga savol bermaydilar, ayrim murakkab narsalarni o'zlari bilganicha yoki afsonalardagi kabi xato tushunadigan bo'lib qoladilar. Bola beradigan savollari juda qiziqqligini bir nechta sabablari bor.

- 1) Bolalar tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarni qanday bo'lsa shundayligicha yani yaxlit holda xuddi rasmdagidek aks ettiradilar.
- 2) Narsa va hodisalar o'rasidagi bog'liqlik va sababiylikni chuqur analiz va sintez qila olmaydilar.
- 3) Ularda turli tabiat va jamiyat hodisalariga doir ilmiy tushunchalar tarkib topmagan va yechilmagan boladi.
- 4) Bolalarda ularning turmush tajribasi juda oz boladi.

Bolalar juda qiziquvchan bo'ladilar. Ular hodisalarning sababini bilishga, hamma narsanining siridan xabardor bo'lishga intiladi. Bu ularning bilish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan qiziqishlaridir. K.D.Ushinishkiy ayganidek: (Qiziqish bu tola fikrlashdir). Bolalar tafakkurini o'stirishda anashu qiziqishlardan ham foydalanish lozim. Qiziqish bolalarning bilimlarini chuqurlashtiradi. Maktabgacha davrda yosh bolalarning tafakkuri tez rivojlanib, o'sib borar ekan, uni yanada taraqqiy ettirish va rivojlantirish hozirgi kunda bolalar muassasalari oldiga turgan eng muhim vazifalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. F.I.XAYDAROVA N.I XALILOVA. Umumiy psixologiya Darslik Toshkent 2009.
2. Z.Nishonova va boshqalar Bolalar psixologiyasi va psixadiagnostikasi darslik. TOSHKENT 2017.
3. Рахманкулова, Н. Х. (2021). Исторические данные о числах и количестве. *INTERNATIONAL JOURNAL OF DISCOURSE ON INNOVATION, INTEGRATION AND EDUCATION*, 2(2), 97-100.
4. НН, М., АА, N., NX, R., GB, U., & UA, M. (2022). КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В ОБЛАСТИ ИКТ. *Международный журнал специального образования детей раннего возраста*, 14(7).